

РЕЦЕНЗИЯ

за изследователската дейност и научните постижения на главен асистент по естетика и д-р по философия Силвия Емилова Борисова-Спасова, участваща в конкурс за заемане на академичната длъжност „доцент“ по професионално направление 2.3. Философия (Естетика) за нуждите на секция „Култура, естетика, ценности“ към Института по философия и социология на БАН, обявен в ДВ бр. 67 от 28. 07. 2020 г.

Рецензент: проф. **Иван Стефанов**, д-р на философските науки

Главен асистент по естетика д-р Силвия Борисова-Спасова е единствен участник в конкурса за „доцент“ по професионално направление 2.3. Философия (Естетика), обявен за нуждите на секция „Култура, естетика, ценности“ с оглед нуждите на Института по философия и социология на БАН. Тя е родена във Варна на 23.04.1984 г.; получава бакалърска и магистърска степен по философия в СУ „Св. Климент Охридски“. В началото на своята научна кариера е редовен докторант по естетика в СУ „Св. Климент Охридски“ и през 2011 г. става **доктор** по философия със защитена дисертация: „Граници на естетическото съзнание“. От 2015 г. е асистент в Института за изследване на обществата и знанието в БАН (понастоящем Институт по философия и социология), а от 2016 г. - главен асистент по естетика; от 2019 г. и досега, тя е и и. д. завеждащ секция „Култура, естетика, ценности“ в същия институт. Като млад научен работник има присъдена научна награда от БАН през 1919 г. за подкрепа на най-успешен проект (Програма за подкрепа на млади учени и докторанти - сесия 2017 г.) от областта на философията.

Наред със своята активна научноизследователска, организаторска и служебна (ръководител на секция) дейност Силвия Борисова - като хоноруван асистент - провежда и специализирани курсове по проблеми на съвременната естетика със студенти от СУ „Св. Климент Охридски“, както

и по философия на спорта, етика и естетика със студенти от Националната спортна академия. Тя редовно участва в научни конференции, призната е като експерт по въпросите на културата, изкуството и естетиката; активно работи във философската секция на Съюза на учените в България. Член е на редакционната колегия на сп. „Философски алтернативи“ (издание на БАН) и на редакциите на три международни списания от Индия, Сърбия и Япония: „Journal of Comparative Literature and Aesthetics“, „Filozofski Pogledi“ и „Journal of Management and Training for Industries“. Превежда от английски на български език философска и художествена литература. Научни публикации на Силвия Борисова са цитирани или рецензирани в наши и чужди философски издания.

Посочените факти ясно показват, че става дума за млад, но вече изявен и признат изследовател и затова ще добавя, че Силвия Борисова основателно се кандидатира за по-висока академична длъжност.

В конкурса за „доцент“ по естетика С. Борисова участва с една монография „Естетика на тишината и мълчанието“ (2019 г., 232 с.), с 3 научни студии („Естетизация на емоциите в изкуството“ (2019 г.), „Абсолютна морфология“ ли е „абсолютната митология“? Мостът между Лосев и Блуменберг. (2017 г.), „Систематични възможности на негативната естетика“ (2016 г.); и трите студии са публикувани в сп. „Философски алтернативи“. Прибавени са и още 5 авторски статии, посветени на отделни проблеми на естетиката, свързани с естетиката на дрехата, мита и метафората, митологията на красивото, създаването на новите естетически хетеротопии. Две от тези статии са публикувани на английски език в международни философски списания. В тези статии се обръща внимание на важни въпроси на съвременната философска естетика и те успешно подкрепят кандидатурата на С. Борисова за нова академична длъжност.

По моя оценка представените от Силвия Борисова публикации в своята количествена съвкупност са достатъчни за участие в конкретния научен конкурс, а по своята съдържателна характеристика очертават облика на един много надежден изследовател, отличаващ се със своята начетеност и имащ траен и задълбочен интерес към актуалното развитие на западната и българската естетика.

Впрочем, в нашата естетика от най-близкото минало се прояви една положителна тенденция. Появиха се високо талантиви изследователски фигури, които очертаха своя проблемна **тематична** траектория. Става дума за това, че проф. Исак Паси, който - както сам признава, не искаше да занимава „обществото със себе си, със собствените си умотворения“ и това му помогна да разкрие богатството на немската класическа естетика и на други значими имена от историята на западната естетика и да ги включи в нашите актуални научни търсения; проф. Атанас Натев защити срещу догматичната естетика своята великолепна теза, че към авангардното западно изкуство не трябва да предприемаме тактиката на „изгорената земя“, а трябва да се опитваме да разберем неговия по-дълбок вътрешен и хуманен смисъл и като тръгна от анализ на съвременната западна драматургия, той ни приобщи към нея и накрая ни представи основните литературни идеи на XX век; проф. Кръстьо Горанов възприе идеята на Херберт Рийд за „възпитанието чрез изкуство“, групира около себе си изследователски кръг и по този начин даде малко по различен облик на тогавашното обществено възпитание. Отбелязвам всичко това защото откривам, че в своите публикации, представени за участие в конкурса, Силвия Борисова, иска или не, може би повече спонтанно, но фактически се приближава към поддържане на посочената тенденция. Защото и тя е загрижена и даже води борба, за да очертае собствен периметър на изследване, да демонстрира индивидуален творчески профил, който се

опира главно на резултати от развитието на западната философска естетика. Тъкмо това ще разкрия в моята рецензия като приносна характеристика. Имам предвид следното.

Като отлично информиран изследовател на актуалното развитие на художествените тенденции, Силвия Борисова безусловно има предвид, че основното, осевото понятие на старата класическа естетика за **красивото** не е в състояние да обхване разнообразието и изобилието на артефактите, които предлага модерното и постмодерното изкуство. Колкото и да е удивително, толкова е и безспорно, че авангардното изкуство днес няма претенцията да е само красиво или изобщо красиво; напротив, това изкуство днес е предимно хумористично, иронично, критично, гротесно, абсурдно, еротично или най-често – направо грозно. Затова в своята първа книга „Граници на естетическото съзнание“ С. Борисова успешно защити едно ново и по същество достатъчно обемно понятие; тя прие като по-обхватно, спрямо традиционното и новото изкуство, понятието „**естетическо**“, защото то веднага включва понятието **естетическо съзнание**, а последното пък води до фундаменталното и в най-висока степен обобщително философско понятие **съзнание**; и тъй като философското съзнание и особено естетическото съзнание все още се осмеляват да се противопоставят на чистото налично битие (тоест да го разглеждат критично и в напълно негативен план), то и С. Борисова логично достига до актуалната задача да разработи и опише историческия ход на **тенденцията за негативизиране на философската естетика** чрез обглеждане на авторите и пределите, в които тя удобно се настанява. Така в нашата естетика скоростно пристигна - като проблем и като актуална изследователска задача и т.н. „негативна естетика“; а казано по-точно: това е не само неизбежна, но и необходима съвременната трансформация на

философско-естетическия дискурс или „на класическата модерна естетика в частност“.

Тук, разбира се, на първо място като доказателство ще изтъкна студията „Систематични възможности на негативната естетика“ (2015 г.), която действително съсредоточи нашето естетическо мислене в определена нова, но не напълно осъзната или осмислена у нас насока на развитие: към разграничаване на афирмативната от негативната естетика. Това разграничение е вече принципно необходимо, защото негативноестетическото, в неговото субективно (вътрешно) измерение придобива легитимност в рамките на модерното и постмодерното светоотношение. Затова и проблемът за разделението на естетическите ценности на „позитивни“ и „негативни“ представлява главно съдържание на цитираната студия. В нея С. Борисова характеризира същностните характеристики на позитивната естетика като определена **цялост и хармония** в частите на художествената творба, яснота на формата, емоционално непосредствено въздействие върху хората; определящите характеристики на негативната естетика обаче са цялост във **фрагментарността, дисхармония** на частите, **неяснота** или заблуда на художествената форма, която пък много често отблъсква публиката. Така негативната естетика стимулира създаването на изкуство извън познатите и широко употребявани традиционни форми и норми, но затова пък по-успешно достига до разкриване на безсмислието или ужаса на човешкия живот; негативното изкуство съсредоточава вниманието върху изобразяване на безобразното, вътрешния дисонанс и отчаянието на личността. Но дали от всичко това следва, че самото съвременно изкуство е единствено само отрицание и нищо друго?

Точно тук С. Борисова прави важна и смислена уговорка: тя направо пише, че негативната естетика „остава поле на обговаряне на още

неоткритата, липсващата хармония на вътрешно и външно. Тоест негативната естетика отново е основана върху хармонията, само че отрицателно – върху момента на нейната липса.“ Това означава, че естетическата негативност не е само и не е просто фрагментарност и пълно отрицание на класическото изкуство, а тя се развива и като друга - като **цялост във фрагментарността**; художествената творба, дори когато е фрагментарна, ужасна, абсурдна или нетрайна, тя все пак изпитва необходимост да е някак си сглобена като цялостна в своята външна и вътрешна противоречивост. Тоест, тя е своеобразен или уникален интегрален художествен акт. Модерната и постмодерната художествена творба наистина не е вътрешно и външно хармонична и цялостна, но е единство от противоположности, на основата на които придобива художествена уникалност, неповторимост и само с тези си качества тя успява да има собствено функционално естетическо и културно присъствие - защото чрез негативното си въздействие върху своята публика тя придобива значението и на **нов социален и културен факт**.

Оттук нататък е съвсем логично, че С. Борисова започва да търси още и **пътища за преодоляване на проблематичността на негативната естетика**. Конкретно тя очертава две посоки на мислене и действие: 1) възможен път за преодоляване на разтварянето на естетическото в негативното е завръщането на естетическото в действието и то – в рефлексивното действие и 2) разтварянето на естетическото в негативното може да се преодолее с нови изразни възможности, които са гаранция за удържане на присъствието на символичното (идеята) и в некрасивите творби.

Приемам като реалистични за мислене и действие посочените перспективи, но в следната конкретна интерпретация. С. Борисова е съгласна с Т. Адорно, че негативно естетическото е фундамент за ново,

друго обособяване на самия принцип на красивото като своего рода „магия над магията“; или казано по ясно: можем да отвърнем или да отласнем ироничното или грозното чрез фрагментарно трансформиране или вмъкване на красивото в рамките на цялостното естетическо действие (което е възможно да стане например в очарователната градина на тишината и мълчанието!). Тук веднага искам да подчертая, че тази идея (за райската естетическа градина), в своя общ вид, е добре развита и изложена като един първоначален проект в нейната статия „Трайност на красивото“, където става ясно, че има възможност негативното да се появи отново като се преобразува в **символ**, тоест в нещо идеално. Тук е казано много ясно, че траенето на красивото „е актуалност и пълнокръвна реалност винаги, когато открива израз, чрез който да бъде споделяно, независимо дали чрез традиционното изкуство на красивото – както е било – или чрез високите философско-естетически теории на интелектуализираното и концептуализирано красиво.“ Много добре е казано, но все пак ще възразя: „магия над магията“ е хубава метафора, но тя няма достатъчна аналитична научна стойност; а високо концептуализираните теории не действат пряко, а само опосредствано - чрез конкретните творби на концептуалното красиво или негативно изкуство, те създават своя публика и чрез своето конкретно уникално рефлексивно въздействие се превръщат в част от цялостния **жизнен опит**; само **прецедено през цялостния жизнен опит на реципиента негативно изкуство може да се преобразува като спонтанно извика и афирмативни или красиви художествени представи или действия.** Рецептивната естетика отдавна обръща внимание на незаменимата значима конструктивна роля на реципиента в структурата на естетическото и художествено действие. (Не разбирам и защо тази естетика не е по-траен обект на внимание от нашата авторка – освен частично в статията „Естетизация на емоциите в изкуството.“) От своя страна и днешната социология на изкуството убедително твърди, че

естетическият процес е сложно опосредстван от вътрешни, структурни, но още по-решително – от външни (публични) медиатори и не случайно настойчиво твърди, че в много голяма степен, днес тя е социология на медиаторите. Но по този въпрос – малко по-късно.

Трябва да отбележа, че в своята втора книга „Естетика на тишината и мълчанието“, с която С. Борисова най-добре и категорично защитава своето участие в конкурса, е постигнато значително развитие и реален напредък на основната идея за преодоляването на разтварянето и загубването на естетичното, както и за неговото възкръсване, предизвикано и чрез провокациите на негативното изкуство. На основата на огромен фактически и концептуален материал, взет като „творчески заем“ предимно от западната философска и художествена мисъл, тя вижда продължението на философската естетика в нова перспектива – а именно като се разработи една естетика на тишината и мълчанието като “частно разклонение на негативната естетика“. Така взетото „на заем“ от западната естетика приемам като един положителен акт – това реално ни позволява преодоляването на голямото изоставане на нашата естетика и ни дава възможност за скок, както и за незабавно участие в най-новите теми и проблеми на днешното изкуство и на естетиката като наука. Но това вдъхновява авторката да ни опише и своята лична субективна и много романтична представа за градината на тишината и мълчанието, в която намират място не само творбите в духа на негативната естетика, но и други, различни художествени светове, в които са живели нейните родители, баба и прабаба, но също така и днешният имагинерен свят, в който живее със своите кукли нейната дъщеря.

Тишината е обективно, реално явление и в своята монография С. Борисова посвещава значително място на онтологията на тишината. Но предпочита да изследва това явление в неговите конкретни естетически и

художествени прояви. И затова в книгата ѝ откриваме огромен брой художествени факти, авторски изказвания и професионални естетически мнения и възгледи, които свидетелстват, че тишината и мълчанието стават нов, широко застъпван **фундамент** за художественото творчество именно в епохата на негативната естетика. Тук искам да обърна внимание и на факта, че в международен план изследването „Естетика на тишината и мълчанието“ се явява едва третата цялостна книга, посветена на новия проблем. Изобщо за мен няма съмнение, че „Естетика на тишината и мълчанието“, като разглежда тишината като най-крайния продукт на негативизираното естетическо съзнание, същевременно я претворява и във феномен – символ на по-далечни и неочаквани простори и хоризонти за естетическото съзнание; затова мога да кажа, че тя има новаторско значение относно днешните наши културни и естетически мисли и възгледи.

Като дискуссионен, за мен, момент в иначе ерудираната книга на С. Борисова се очертава следния. Навлизайки успешно в една нова проблематика, авторката обаче не ни дава точна или крайна характеристика какво представлява тишината: външен онтологичен факт или вътрешен структурен, художествен елемент на творбата? Или и двете - в различни съотношения между динамичните вътрешни и външни характеристики на творбата, на изкуствата и на средата за тяхната реализация?

В книгата тишината се определя като „реалност на върха на върха на сетивата“, като „последното свършено сетиво“ на естетическото съзнание, като „автономно съществуване на творбата“, като „материя на изкуството“, но същевременно не само като материя, а и като „основен предмет, щит и кредо на съвременното изкуство“, като средство за връщане на нещата „в „света на целостта“ и на „божественото“, като

„свобода от практическия интерес“ и „безполезно съществуване“ и т.н. Всички тези определения изглеждат като верни. Но мисля, че ако се съгласим с Хосе Ортега-и-Гасет и примерно тръгнем да разсъждаваме от природата, от външното, от онтологията към духа, пред нас оригинално веднага изпъква - със своето винаги и вечно мълчаливо присъствие - изкуството на живописца; ако обаче тръгнем от емоционалното, от чувственото, което протича във времето, неизбежно ще открием, че най-близко до нас са такива изкуства като поезията и музиката. Живописца е осъдена на абсолютно и вечно мълчание, докато поезията и музиката са винаги шумни и повече говорят, само понякога мълчат. Живописца е обречена вечно да мълчи не случайно, защото тя по този начин може да каже това, което никога не може да се отдаде на поезията, а още по-малко на музиката - последната винаги много „говори“ на душата на човека, но нищо конкретно не казва!. Искам да кажа, че изкуствата не се имитират, не се повтарят, а взаимно – в своето експресивно изразяване – се разграничават, но и диалектически допълват. Всички сме виждали - като репродукция – прочутата картина на Едвард Мунк „Викът“, в която новаторското течение на експресионизма откри своето вдъхновение и започна неистово да крещи: какво става с човека в навечерието и през самия XX век?

Мисля, че подобни художествени факти най-добре се опитва да осветли днешната социология чрез своето ново понятие **медиатори**; то означава всичко онова, което обективно се вмести между една творба и нейната публика, за да направи рецепцията ѝ възможна и богата на значения. И колкото повече една рецепция е медиатизирана посредством структурирана мрежа от гледни точки, позиции, институции, от актьори или фенове, толкова повече тя се стреми към автономия и оригиналност. Точно тук виждам перспектива да се даде по-точно определение на

тишината и мълчанието и като отдавна познат факт в историята на западното и източното изкуство, но и като **специфичен и предпочитан медиатор в епохата на негативното изкуство**. Смятам, че би могло още да се помисли и поразсъждава върху този въпрос.

В заключение: на основата на всичко казано дотук, обобщавам, че осъществените от Силвия Борисова изследвания по крайно актуални естетически теми, защитени на високо теоретично ниво, както и постигнатите реални изследователски **приносни резултати и новаторски изводи**, ми дават всички основания да оценя изцяло положително нейната кандидатура за доцент по направление 2.3 Философия (Естетика). Затова **убедено ще гласувам с Да за присъждането на доктора по философия Силвия Борисова – Спасова академичната длъжност доцент**.

София, 3. 11. 2020 г.

Рецензент:

Проф. Иван Стефанов,

доктор на философските науки